

de just zigenarna som objekt och motbild. Han bara konstaterar att när 1954 års ziganerutredning lade fram sitt betänkande blir zigenarna officiellt definierade som ett socialt problem, något som inte har förändrats även om förklaringarna till att de är ett problem växlat.

Rapporten hade vunnit på en redigering. Det kunde gjort den mer stringent och dessutom hade en del allvarliga fel kunnat undvikas. Ett exempel är att i avsnittet "Misärens landskap" redovisas en mängd fall ur socialförvaltningens akter. Dessa redovisningar är ofullständiga och det framgår inte om det är socialförvaltningen som skriver dåliga journaler eller om Arnstberg själv redigerat dem. I redovisningarna är namnen på klienterna ändrade för att skydda personernas integritet, men i ett par fall kallas personen först för ett namn för att senare och utan förklaring kallas för något annat. Detta skapar osäkerhet om huruvida personen i fråga verkligen är skyddad.

Eva Norström, Stockholm

Birgitta Svensson: *Tatuering – ett sinnligt äventyr*. Nordiska museets Förlag, Stockholm 1998. 192 s., ill. English summary. ISBN 91-7108-430-4.

En vårdag 1995 åker en grupp kvinnor i åldrarna 18 till 43 år från Veddige i Halland på en bussresa till en tatuering i Helsingör för att dekorera sina kroppar. Med en skildring av helt "vanliga" människors tatueringssintresse inleder Lundaetnologen Birgitta Svensson sin bok *Tatuering – ett sinnligt äventyr* och berättar sedan om tatuering som identitetskapande medel, om motivval och förebilder, om hur synen på tatuering förändrats, och avslutar med att analysera varför vi nu upplever en tatueringssrenässans.

Tack vare Peter Segemarks läckra och sensuella bilder och den höga konstnärliga nivån på Nina Ulmajas grafiska form har det blivit en mycket vacker och spännande bok. Framställningen är populärvetenskaplig med omfattande notapparat och rikt referensmaterial hämtat bl.a. från fängelser och tatueringsstudios. En frågelista gav svar från 70 personer som berättade om synen på tatuering och om egna och närståendes tatueringar. Intervjumaterial från etnologstudenters C-uppsatser har använts tillsammans med Svenssons egna intervjuer. Litteraturlistan är omfattande och omfattar såväl äldre som nyare artiklar och forskning inom området.

Birgitta Svensson tolkar och förklarar tatueringens uttryck och tar ofta andra forskares teorier till utgångspunkt: Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu, Judith Butler, Mike Featherstone, Alberto Melucci, Thomas Ziehe, alla är de med på ett hörn. Forskningsmaterialet skildras och struktureras med hjälp av rubriker som "Protest och utanförskap", "Tillhörighet och gränsmärke", "Originalitet och personlighet", "Autenticitet och individualitet", etc. Detta medför dock att texten tyngs av en del upprepningar.

Boken handlar alltså om tatuering som mänskligt fenomen och förf. slår hål på många myter och fördomar. Företeelsen är mycket gammal. Tatueringsverktyg finns på de äldsta grottmålningarna och i de nordiska bronsåldersgravarna har man funnit tatueringssnålar. Den så kallade ismannen, som levde för drygt 5 200 år sedan och som man fann i Alperna 1992, var tatuerad. Ordet tatuering kom till Västerlandet under 1700-talet med James Cooks reseskildringar från Tahiti. Ordets ursprung är troligen polynesiskt där *ta* betyder teckning och *toua* står för själ eller personlighet. Med en ökande förekomst av tatuerade "vildar" på utställningar, i litteratur och forskning fick den europeiska civilisationen i upplysningstidens anda något att kontrastera sig emot. Tatueringar kom att förknippas med de Andra, de ociviliserade och outvecklade. Tatuering kom så småningom att upplevas som en blomstring i Europa under 1800-talets slut och då förekom det inte bara, som senare gjorts gällande, bland förbrytare och andra marginaliserade grupper, utan också bland adel och excentrisk borgare. Samtidigt som det blev populärt i Västerlandet försvann bruket i de delar av världen där missionärer bekämpat företeelsen därför att de ansåg att den representerade "primitivism och bristande civilisation".

Birgitta Svenssons intresse för ämnet väcktes när hon fältarbetade på ett fängelse där de flesta internerna hade många och mycket spektakulära tatueringar. Hon anser att de fördomar om tatuerade personer som levat kvar länge under 1900-talet troligen grundar sig på 1800-talskriminologernas påstående att alla tatuerade var förbrytare. Ännu under 1960-talet fanns det psykologisk forskning som undersökte om man utifrån deras tatuering kunde få veta vilken typ av brott manliga fångar ägnat sig åt. De intagna själva ansåg att deras tatueringar var ett tecken på att de stuttit inne. En del var stolta över dem och ansåg att de stärkte deras identitet och gav dem respekt. Tatueringen gav dem en känsla av motståndskraft och styrka. De flesta manliga kåkfarare som förf. intervjuat svarade dock att de inte visste

varför de tatuerat sig. Det var helt enkelt för att få omväxling i den långtråkiga fängelsevistelsen, ett sätt att slå ihjäl tiden.

Numera kan man inte urskilja någon viss personlighetstyp som tatuerar sig, enligt förf. Snarare går skillnaden mellan olika sorters tatueringar, hur konstnärligt skickligt utförda de är, motivval, storlek, etc. Kåktatueringar skiljer sig från andra genom att de ofta har speciella motiv och inte är professionellt gjorda utan kladdiga och otydliga. Tatueringen blev erkänd som konst i Sverige under 1980-talet, då flera utställningar gjordes i syfte att minska fördomar och okunskap om företeelsen. Hippies, punkare, hårdrockare och andra ungdomsgrupper hade banat väg för att göra tatueringarna vanligare. Mats Rehnberg hävdade redan på 1960-talet att tatuering var en slags folkkonst, eftersom dess motiv och förekomst följer vissa regler. Under de senaste decennierna har tatueringskonsten utvecklats mot större skicklighet och människor väljer mer estetiskt attraktiva motiv.

Birgitta Svensson ser denna estetisering av kroppen med hjälp av tatuering som ett uttryck för att människor i det senmoderna samhället tvingats till en tydligare identitetsproduktion. Själva livet har kommit att bli ett estetiskt projekt som inte bara handlar om förkonstling utan också om semiotisering, att iscensätta kroppen med nya symboliseringar och att förstärka den genom tecken. Utan tatuering skulle kroppen vara naken och uttryckslös. Tatuering jämförs med graffiti. Precis som graffiti kan tatuering tolkas som motstånd mot konformitet, som uttryck för personlig frihet och som ett led i att återskapa sin identitet. Kreativa människor med fantasifulla tatueringar skyntar förbi på Peter Segemarks suveräna bilder, t.ex. Thomas Schreiber som varit art director i reklambranschen och som själv designat sina tatueringar. Men vi får tyvärr inga ingående analyser av vad han och andra kommunicerar med sina bilder eller på vilket sätt de visar sin identitet via tatueringarna. Det hade varit intressant att få möta några av dem och deras tankar via utförligare intervjuer.

Tidigare har en vanlig förklaring till vanan att tatuera sig varit att den frodades då män utvecklade en speciell tillhörighet när de levde tillsammans isolerade, t.ex. i fängelser, på fartyg eller i armén. Men även i dag är det viktigt för tatuerade att visa sin tillhörighet till vissa grupper och distansering till andra. Brittiska ungdomsforskare har beskrivit unga mäns tatuering som en markering av social tillhörighet till en *urban tribe* och

hävdar att vi lever i en tid av stark stamlojalitet eller tribalism. Sådant som tillhör den egna stammen hyllas. Det ingjuter vitalitet och styrka i oss. Att hårdrockare och skinheads ofta väljer fornnordiska motiv kan bero på att vikingarna glorifierats som ett slags urarier, skriver Svensson och ser detta intresse för det fornnordiska som ett uttryck för den nationalism som går genom landet.

Tatuering har i olika kulturer varit en rituell handling för att markera social status och övergången mellan olika livsfaser. Svensson fann att fortfarande är en av de vanligaste orsakerna till att människor tatuerar sig, att de vill markera en övergång till något nytt i livet, t.ex. förlovning, giftermål eller att man fått barn. För ungdomar blir tatueringen ofta en övergångsrit till vuxen världen som visar att de antagit en ny social identitet. Tatuering är ett kommunikationsmedel som ofta kombineras med andra kroppsliga självständighetsmarkeringar såsom speciell klädsel, piercing och spektakulära frisyrer. Man kan även kommunicera med sig själv via tatueringen. Den kan t.ex. fungera som ett varaktigt minnesmärke. Ett par hade tatuerat sig med sina barns porträtt som små. Ett annat äldre par hade valt att minnas sin kanariefågel på detta sätt och en man i 40-årsåldern tänkte skriva in i sitt testamente att hans barn skulle ärva var sin tatuerad skinnbit från hans kropp.

Mycket tyder på att synen på tatuering förändrats kraftigt. Raggare, MC-grupper och skinheads brukar hävda att tatuering är en sorts manlighetssymbol, ett bevis på att man kan uthärda smärta. Men tatuering förknippas inte längre med manlighet, menar förf. Den används minst lika mycket som en strategi för att visa kvinnlighet i kombination med styrka. Tatuering har blivit mycket vanligt bland unga flickor de senaste åren. Bilder förekommer överallt på kroppen. Flickorna tycker att det är sexigt. Att tatuera sig för att bli sexuellt attraktiv är vanligt bland både män och kvinnor. Placeringen av motivet är avgörande för den sexuella upplevelsen. Att sätta tatueringen på strategiskt valda platser på kroppen förväntas öka det erotiska begäret, enligt Svensson.

Det förefaller som om kvinnor tatuerar sig oftare än män. Kvinnorna väljer ofta mindre bilder och motiv som fjärilar, delfiner och rosor – motiv som uttrycker skönhet och vänlighet – och platser på kroppen som går att dölja, medan män föredrar större motiv som örnar, motorcyklar och vilda djur – motiv som associeras med kraft och styrka – och synliga platser på kroppen. Tatuering ger dem ”ett slags rebellisk maskulinitet”.

Birgitta Svensson tolkar dessa olikheter som att en förstärkning av könsskillnaderna är på gång. Kvinnorna väljer en manlighetssymbol, tatuering, för att förstärka sin kvinnlighet!

Under 1960- och 70-talen var det den naturliga kroppen som poängterades bland progressiva och hippies. I dag används kroppen snarare som ett konstgjort och stiliserat medium. De tatuerade motiven kännetecknas av en stilisering som är framtvungad av tekniken. Förf. uppfattar de tydliga konturerna som uttryck för en medveten kultivering av huden och frågar sig om tatuering kanske kan sägas vara ett frivilligt kuvande av kroppen på samma sätt som body-building och jogging.

Svensson ser ett samband mellan den förändrade synen på tatuering och tidsandan och sociala samhällsförändringar. Hon anser att MTV har haft en mycket stor betydelse för ökningen av tatueringens popularitet. Tatuering har länge främst varit ett storstadsfenomen, vilket skulle kunna förklaras med den originalitetssträvan som människor tillgriper för att åstadkomma olikheter och väcka uppmärksamhet i takt med storstädernas tillväxt. Storstadslivet gör det svårt för den egna personligheten att komma till sin rätt. I dag handlar det inte längre om att tillhöra de stora grupperna med distinkta livsstilar som fanns tidigare, utan om att forma en alldeles egen individuell identitet, skriver hon. Förf. menar att tatueringens renässans är en följd av att vi blir allt mer upptagna av vår individualitet och hur våra jag formas och synliggörs. Detta påstående kan först tyckas motsägelsefullt med tanke på vad hon tidigare sagt om tribalisering. Tyvärr undviker hon att fördjupa sig i en sådan diskussion. Svensson anser att dagens tatueringssivver inte ska ses som en motdiskurs utan snarast måste beskrivas som en medrörelse i den rådande samhällsandan. De som tatuerar sig kanske till och med kan beskrivas som de som verkligen är i takt med tiden. Hon menar att det också kan vara ett sätt att tydliggöra nya sociala kategorier. Men slutsatsen om vilka nya kategorier det rör sig om får vi själva dra.

Maja Jacobson, Umeå

Hans Blomquist och Dan Waldetoft: *Zimmermans hotell. Linköpings läns cellfängelse 1846–1946*. Nordiska museets förlag, Stockholm 1997. 220 s., ill. ISBN 91-7108-424-X.

Läns cellfängelset i Linköping byggdes som ett av de första av de många svenska cellfängelser som blev resultatet av den mycket omfattande fångvårdsreform som genomfördes i Sverige vid mitten av det förra seklet. Genom att beskriva det inre livet i detta fängelse har Blomquist och Waldetoft åstadkommit en spännande och detaljrik genomgång av den praktiska tillämpningen av den fångvårdsidéologi som förespråkade ett återförande av brottslingarna till samhällslivet.

”Zimmermans hotell” fick sitt namn dels efter den kapten som var direktör under åren 1878–94, dels av att samtiden ansåg att livet på fängelset var så gott att det kunde liknas vid en hotellvistelse. Cellfängelserna var välutrustade föregångare bland de moderna institutionerna. Kritiken mot den gamla fängelseordningen hade bl.a. handlat om de hygieniska förhållandena: bristen på vatten, värme, ventilation och renhållning, varför majoren Carl Fredrik Hjelm fick i uppdrag att speciellt uppmärksamma tekniska lösningar för dessa problem, då han utsågs till cellfängelsernas arkitekt.

Bokens första kapitel innehåller en omfattande redogörelse för fängelsebygget i Linköping, hur det gick till när Hjelm blev cellfängelsearkitekt och vad Linköpingsborna och deras tidning Östgöta Correspondenten tyckte om bygget. Byggtekniska innovationer såsom centralvärmeanläggning och ”nattstolar” togs i bruk och fängelset beskrevs av lokalpressen som ”palatslikt” och man menade att tjuvarna bodde så bra att ”blefwe det säkert fördelaktigare, att wara tjuf i Sverige, än hederlig karl” (s. 26).

I ett följande kapitel beskrivs de byggnadstekniska förändringar som blev av betydelse för fångarnas och bevakningspersonalens vardag. Cellfängelset var ett experiment och genom fångarnas beteenden framtvungades en ständig förändring av byggnaderna. Fönstrens storlek fördubblades och elektrisk belysning installerades så småningom i cellerna. På 1930-talet blev de mörka cellerna toaletterum och vattenspolande toaletter installerades. Där cell och källarcell hade då sedan länge ersatt mörkercellen som isoleringsrum.

Fängelsets direktör, predikant och läkare rapporterade årligen till Fångvårdsstyrelsen om hur fängelseförhållandena hade förbättrats med det nya cellsystemet.